

Autor vrlo detaljno prikazuje moderniziranje svakodnevnice u socijalističkom društvu i sumrak starih vrijednosti lokalnih zajednica.

Njegovu namjeru da temu isprati do kraja 20. stoljeća omeo je rat koji je izbio na prostoru Hrvatske i bivše Jugoslavije kao i rok realizacije doktorske disertacije koji bi se u tom slučaju nedopustivo produžio. Ipak, nije propustio da ponudi kratak pregled dinamičnog povijesnog procesa koji je zahvatio Hrvatsku od '70.-tih godina 20. st. (Hrvatsko proljeće, ekonomska kriza, uspon nacionalizma u Srbiji pod Miloševićem, rat, postsocijalistička i postratna teška tranzicijska stvarnost), a pod čijim utjecajem se je nastavljalo preoblikovanje individualnih i kolektivnih svakodnevnica unutar pomenutih sela.

U svom izlaganju, kojemu možda nedostaju upečatljiviji i zaokruženiji zaključci,

autor otvara niz podtema ili bar čitaoca navedi na razmišljanje o raznovrsnim tematskim mogućnostima koje je sam autor tek načeo ili otvorio. Knjiga je dio toka *Nove kulturne historije* i u njoj se isprepliću historija svakodnevnice, porodice, ekonomska, rodna, ženska, historija mentaliteta, društvene pokretljivosti itd.

Vrijednost knjige je u tome da unutar zamašnog hronološkog odsječka ispraća i detektuje promjenu, njene uzročnike, posljedice i kroz iskaze intervjuiranih na vrlo slikovit način predočava kako su se lokalni povijesni lomovi, izazvani promjenama na krupnom planu, odražavali u svijesti malih, običnih ljudi tj. na koji način su ih oni percipirali, prihvatili promjenu i na koncu joj se prilagođavali ■

---

Sabina Veladžić

---

---

## Edvin Pezo, Zwangsmigration in Friedenszeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918 bis 1966), Südosteuropäische Arbeiten, 146, Oldenbourg Verlag, München 2013, 374.

Naslovljena monografija predstavlja radni naslov disertacije koju je Edvin Pezo odbranio na Univerzitetu u Jeni u Njemačkoj 2009. godine. Autor knjige je završio studij historije u Münchenu, a nakon toga je počeo raditi u Südost-Institutu u Regensburgu. Od 2008. do 2010. predavao je na Univerzitetu u Regensburgu, a od 2010. koordinira projektom "Priručnik historiji Jugoistočne Evrope" na bivšem Südost-In-

stitutu, a današnjim Institutom za istraživanje Istočne i Jugoistočne Evrope (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung).

Distanciranje od političke historije uzelo je posljednjih desetljeća sve više maha. Opravdanje za takav pristup historičari nalaze u obilju neiskorištene izvorne građe čiji protagonisti nisu vladari, visokopozicionirani državnici ili pak vojna lica, nego obični ljudi, koji su se nalazili u početnim

nivoima društvene piramide. Edvin Pezo u ovoj knjizi pažnju posvećuje odnosima između države i društva sa posebnim uvidom na ulogu pojedinca u historijskom istraživanju. Za potrebe izrade ove veoma kompleksne studije autor je vršio istraživanja u arhivama Beograda, Skopja, Tirane i Zagreba.

Razlog za poticanje migracionih kretanja se ne može u cjelini sagledati ako se posmatra kroz kontekst nacionalne države. Za potpuniju sliku potrebno je izdići se na regionalni, pa i kontinentalni nivo. Politički odnosi su značajno oscilirali u periodu od 1918. do 1966. godine, a politički i društveni sistemi su pretrpjeli velike izmjene. Prema autorovom istraživanju, ove promjene su se preslikavale i na jugoslavensku migracionu politiku. Ona se, prema autoru, odvijala u pozadini političkih procesa i nacionalnih interesa. Također je migraciona politika često najbolji pokazatelj, odnosno seizmograf društvenog ustroja. Jedan od najvažnijih aspekata jugoslavenske migracione politike je nastojanje državne vlasti da se pred pojedine društvene skupine postave teško premostive barijere nacionalnog, društvenog ili ekonomskog tipa, koje bi u konačnosti dovele stanovništvo u pokret. Autor je na osnovu brojnih primjera pokazao da je tim postupcima državna vlast smatrala da štiti i regulira nacionalne interese.

Autor monografije uočava da se intenzitet migracionih kretanja u Jugoslaviji povećavao kada je na snazi bio stabilni politički sistem, a opadao tokom ustavne krize 1920-tih godina. Iako je dolazilo do prinudnih seljenja stanovništva, ona su u tom vremenu bila više produkt novonastale društveno-ekonomske situacije nego rezultat smišljene političke aktivnosti. Grupe koje su najčešće bile pogođene

ovim mjerama su nacionalne manjine u koje spadaju: Nijemci, Mađari i muslimani koji nemaju slavensko porijeklo. Kako prva tako je i druga Jugoslavija, prema mišljenju autora, bila sluga ideoloških i nacionalnih koncepata, svaka na svoj način. Stoga se u naznačenom periodu mogla teško prilagoditi na novonastale društvene, ekonomske i političke prilike. U takvim okolnostima pojedine skupine sa nacionalnim predznakom našle su se pred krupnim životnim teškoćama. Autor zaključuje da im državni aparat nije obezbijedio jednake mogućnosti kao što je učinio sa većinskim dijelom stanovništva, stoga je značajan broj populacije potražio sreću u inostranstvu.

Neobično je dugo, prema riječima autora, trajala "rigidna migraciona politika" dok se konačno 1965. godine, od nje odustalo, nakon čega je Jugoslavija svojim građanima obezbijedila putnu dokumentaciju. Do te godine, država je nadzirala emigraciona kretanja i u domenu potreba i svojih mogućnosti mjerodavno ih usmjeravala. Šezdesetih godina većina privremenih i trajnih iseljenika za destinaciju je odabrala Zapad. Tokom tog perioda jugoslavenski državni aparat je provodio dvostruku politiku spram ovih iseljenika. Onima koji nisu bili pripadnici jednog od "temeljnih" ili konstitutivnih naroda bilo je otežano da se vrate u Jugoslaviju. Grupe koje su ovim mjerama bile posebno pogođene su Albanci i Turci. Ovim potezom država se, prema mišljenju autora, vratila na diskriminirajući zakon o državljanstvu iz 1928. i vremenu Prve Jugoslavije.

Dakako, najviše pažnje u knjizi posvećeno je problemu iseljavanja muslimana u Tursku. Autor na metodološki besprijeoran način ocjenjuje i kategorizira radove koji su o ovoj tematici zastupljeni u historiografiji. Politička i ideološka pozadina koja

obilježava ne mali broj napisanih radova o iseljeničkom valu u Tursku naišla je kod autora na oštru kritiku. Pezin angažman obuhvaća, za razliku od njegovih prethodnika, antropološke aspekte tokom navedenih migracionih kretanja.

Posebno važnim činiocem autor smatra dogovor ministarstva vanjskih poslova Jugoslavije i Turske iz 1953. godine, koji su zapravo stvorili odgovarajuće preuslove za proces iseljavanja. Jugoslavenska strana je nastojala da muslimansko stanovništvo podstakne na iseljavanje, koje je stilizirala motivom humanosti jer se tobože brine o zbližavanju sa njihovim porodicama koje su se u ranijem vremenu silom prilika uputile u pravcu Bosfora. Ne treba izgubiti iz vida ulogu Turske tokom ovih događaja. Jer je ona svojom politikom mogla da utječe na proces iseljavanja iz Jugoslavije. U slučaju da je svoje granice zatvorila za jugoslavenske imigrante, državna uprava iz Beograda bi bila nemoćna bilo šta činiti po tom planu. S toga je uloga Turske, kao i njenih političkih prilika tokom 50-ih i 60-ih godina, posebno važna. Pri tome je simptomatično da je u ovom periodu Turska provodila identičnu migracionu politiku kao Jugoslavija. Etničke skupine i političke grupacije čije djelovanje nije bilo u skladu sa državnim interesima ohrabrivane su da napuste zemlju. S druge strane rasla je potreba da se uveća broj stanovništva prilivom iz drugih zemalja. U prvi plan dolaze etnički Turci kojih je ne mali broj živio u Makedoniji, zatim narodi koji su bili dosta bliski sa turskom kulturom i jezikom. U tom smislu bosanski muslimani su bili dobrodošli dok su s druge strane albanski muslimani nailazili na prepreke.

Bez obzira na gore iznesene razloge koji su poticali muslimansko stanovništvo na selidbu u Tursku, teško bi bilo govoriti o

konkretnim motivima ljudi koji su bili dio ovoga procesa. Jasno je da je većinu njih vodila nada o boljim uvjetima života u Turskoj. Pored toga nije zanemariv ni broj onih koji su u tek uspostavljenoj socijalističkoj državi vidjeli barijere za ispoljavanje svoga vjerskog života. Poučeni negativnim iskustvom iz međuratnog perioda, nekima od njih je vjerska politika nove države suviše narušavala već oskrnavljeni pogled na svijet.

Autor naglašava da je "iseljavanje stanovništva u Tursku imalo brojne posljedice". Regije pogođene emigracijom prolazile su kroz kulturalne i ekonomske promjene, dok je s druge strane, za pojedine krajeve u Turskoj koji su primali iseljenike, izazov predstavljalo integriranje pristiglih stranaca. Na osnovu toga, od posebne važnosti bi bilo kada bi se pristupilo dugoročnoj računici o rezultatima procentualnog gubitka, ne malog broja stanovništva jedne regije i potonjih ekonomskih posljedica. Jedna od negativnih posljedica prisilnog iseljavanja u Jugoslaviji se odrazilo na međuetničke odnose, koji su ovim mjerama bili opterećeni. Unatoč određenoj vrsti represalija koje je pogođeno muslimansko stanovništvo moralo da trpi od strane jugoslovenske države, Pezo kritikuje pri tom korišteni termin *etničko čišćenje* ("ethnischen Säuberung"), koji se u ovim konstelacijama kod pojedinih autora javlja. Tom nazivu autor suprotstavlja termin "prinudne migracioni mjere" ("zwangsmigratorische Maßnahmen") ili "selektivna iseljenička politika" ("gezielte Auswanderungspolitik").

Sumirajući svoj istraživački zahvat autor napominje da se njegov angažman više odnosio na regionalna, pa i globalna strujanja. Lokalni aspekti su u tom smislu posebno interesantni, ali su zbog ukupnog balansa i zahtjevnog koncepta rada, namjerno ispušteni. Također bi, prema

riječima autora, u nekim budućim studijama, bilo zahvalno preći i na sistematsko anketiranje još uvijek živih emigranata, njihovih nasljednika i drugih svjedoka ovih događaja. Stoga će ova studija, pored toga što će pokrenuti diskusije o ovom pitanju,

pripomoći onima koji se budu odlučivali da istražuju jugoslavensku migracionu politiku u otvaranju novih tematskih okvira ■

---

Nedim Rabić

---

Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u periodu između dva svjetska rata (pravno-politički i društveno-ekonomski razvoj)*. Travnik: Univerzitet u Travniku, Pravni fakultet u Kiseljaku, 2012, 453.

Omer Hamzić - esejist, novinar i historičar - autor je ili koautor već šest monografija i 40-ak historiografskih radova, a najveći dio tih radova se bavi prošlošću Gračanice i njene okoline. Ova knjiga je rezultat njegovih istraživanja društvenih, političkih i ekonomskih procesa u Gračanici i njenoj okolini između dva svjetska rata i predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju pod naslovom "Pravno-politički i društveno-ekonomski položaj Gračaničkog sreza u okviru Tuzlanske oblasti i Vrbaske banovine u periodu 1918 - 1941. godine" koju je autor odbranio 2008. godine na Odsjeku za historiju države i prava Pravnog fakulteta u Zenici.

Motivi koji su autora naveli da se opredijeli za ovakvu temu su dvojac. S jedne strane, sam autor kaže "da se razdoblje između Prvog i Drugog svjetskog rata kod nas do sada nije detaljnije istraživalo u okviru regionalne i lokalne historiografije, to jest na nivou manjih historijskih cjelina, gradova, oblasti itd." te je počeo istraživanja "s ciljem da se popuni već dosta uočljiva praznina u okviru takozvane lokalne, zavičajne historiografije o Gračanici s jedne strane i s druge, da se Gračanica znan-

stveno adekvatno locira u općoj bosanskoj i široj regionalnoj historiografiji." Međutim, ne treba zanemariti ni autorovu očiglednu ljubav prema rodnom kraju i upravo taj motiv ovakvim lokalnim monografijama daje posebnu boju.

Osnovni tekst knjige autor je podijelio na dva dijela, a svaki dio na nekoliko poglavlja i potpoglavlja. Osim toga, na marginama teksta stoje i kratke upute o sadržaju svakog pasusa što knjigu čini izuzetno preglednom.

U prvom dijelu knjige autor daje pravni i politički okvir istraživanja u dva poglavlja. U prvom poglavlju ("*Između ustavnog određenja i političke realnosti/pravni okvir*", 25-70) opisuje uspostavljanje, organiziranje i funkcioniranje lokalnih organa vlasti na teritoriji Gračaničkog sreza kroz analizu pitanja smjene stare i uspostave nove vlasti tokom prevrata i neposredno nakon njegova, zatim funkcioniranja općinskih, sreskih i oblasnih samouprava, te pravosudnih organa i policije. Autor prati i administrativno-teritorijalne promjene na prostoru Gračanice i njene okoline, prikazuje etničku strukturu i razmještaj stanovništva, te analizira demografske promjene prema re-